

दशक विसावा

॥ श्रीरामसमर्थ ॥

॥ श्रीमत् दासबोध ॥

दशक विसावा : पूर्णनामदशक

समास पहिला : पूर्णापूर्णनिरूपण

॥ श्रीराम ॥

प्राणीव्यापक मन व्यापक । पृथ्वीव्यापक तेज व्यापक ।

वायो आकाश त्रिगुण व्यापक । अंतरात्मा मूलमाया ॥ १ ॥

निर्गुणब्रह्म तें व्यापक । ऐसें अवघेंच व्यापक ।

तरी हें सगट किं काये येक । भेद आहे ॥ २ ॥

आत्मा आणि निरंजन । येणेंहि वाटतो अनुमान ।

आत्मा सगुण किं निर्गुण । आणि निरंजन ॥ ३ ॥

श्रोता संदेहीं पदिला । तेणें संदेह वाढला ।

अनुमान धरून बैसला । कोण तो कैसा ॥ ४ ॥

ऐका पहिली आशंका । अवघा गल्बला करूं नका ।

प्रगट करून विवेका । प्रत्यये पाहावा ॥ ५ ॥

शरीपाडें सामर्थ्यपाडें । प्राणी व्याप करी निवाडें ।

परी पाहतां मनायेवहें । चपळ नाहीं ॥ ६ ॥

चपळपण येकदेसी । पूर्ण व्यापकता नव्हे त्यासी ।

पाहतां पृथ्वीच्याव्यापासी । सीमा आहे ॥ ७ ॥

तैसेंवि आप आणि तेज । अपूर्ण दिसती सहज ।

वायो चपळ समज । येकदेसी ॥ ८ ॥

गगन आणि निरंजन । तें पूर्ण व्यापक सघन ।

कोणीयेक अनुमान । तेथें असेचिना ॥ ९ ॥

त्रिगुण गुणक्षोभिणी माया । माईक जाईल विलया ।

अपूर्ण येकदेसी तया । पूर्ण व्यापकता न घडे ॥ १० ॥

आत्मा आणि निरंजन । हें दोहिकडे नामाभिधान ।

अर्थांन्वये समजोन । बोलणें करावें ॥ ११ ॥

आत्मा मन अत्यंत चपळ । तरी हें व्यापक नव्हेचि केवळ ।

सुचित अंतःकर्ण निवळ । करून पाहावें ॥ १२ ॥

अंतरालीं पाहातां पाताली नाही ।

पातालीं पाहातां अंतरालीं नाही ।

पूर्णपणें वसत नाही । चहुंकडे ॥ १३ ॥

पुढें पाहातां मागें नाही । मागें पाहातां पुढें नाही ।

वाम सव्य व्याप नाही । दशदिशा ॥ १४ ॥

चहुंकडे निशाणें मांडावीं । येकसरीं कैसीं सिवावीं ।

याकारणें समजोन उगवी । प्रत्ययें आपणासी ॥ १५ ॥

सूर्य आला प्रतिबिंबला । हाहि दृष्टांत न घडे वस्तुला ।

वस्तुरूप निर्गुणाला । म्हणिजेत आहे ॥ १६ ॥

घटाकाश मठकाश । हाहि दृष्टांत विशेष ।

तुळूं जातां निर्गुणास । साम्यता येते ॥ १७ ॥

ब्रह्मींचा अंश आकाश । आणी आत्म्याचा अंश मानस ।

दोहींचा अनुभव प्रत्ययास । येंथें घ्यावा ॥ १८ ॥

गगन आणि हें मन । कैसे होती समान ।

मननसीळ महाजन । सकळहि जाणती ॥ १९ ॥

मन हें पुढें वावडे । मागें आवघेंचि रितें पडे ।

पूर्णगगनास साम्यता घडे । कोण्या प्रकारें ॥ २० ॥

परब्रह्मचि अचळ । आणि पर्वतासहि म्हणती अचळ ।

दिनीही येक केवळ । हें कैसें म्हणावें ॥ २१ ॥

ज्ञान विज्ञान विपरितज्ञान । तिनी कैसें होती समान ।

याचा प्रत्ययो मनन । करून पाहावा ॥ २२ ॥

ज्ञान म्हणिजे जाणणें । अज्ञान म्हणिजे नेणणें ।

विपरितज्ञान म्हणिजे देखणें । येकाचें येक ॥ २३ ॥

जाणणें नेणणें वेगळें केलें । ढोबळें पंचभूतिक उरलें ।

विपरीतज्ञान समजलें । पाहिजे जीवीं ॥ २४ ॥

द्रष्टा साक्षी अंतरात्मा । जीवात्माची होये शिवात्मा ।

पुढें शिवात्मा तोचि जीवात्मा । जन्म घेतो ॥ २५ ॥

आत्मत्वीं जन्ममरण लागे । आत्मत्वीं जन्ममरण न भंगे ।

संभवामि युगे युगे । ऐसे हें वचन ॥ २६ ॥

जीव येकदेसी नर । विचारें जाला विश्वंभर ।

विश्वंभरास संसार । चुकेना कीं ॥ २७ ॥

ज्ञान आणि अज्ञान । वृत्तिरूपेहें समान ।

निवृत्तिरूपेविज्ञान । जालें पाहिजे ॥ २८ ॥

ज्ञानें येवढें ब्रह्मांड केलें । ज्ञानें येवढें वाढविलें ।

नाना विकाराचें वळलें । तें हें ज्ञान ॥ २९ ॥

आठवें देह ब्रह्मांडीचें । तें हें ज्ञान साचें ।

विज्ञानरूप विदेहाचें । पद पाविजे ॥ ३० ॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे पूर्णापूर्णनिरूपणनाम समास
पहिला ॥

समास दुसरा : सृष्टीत्रिविधलक्षणनिरूपण

॥ श्रीराम ॥

मूलमाया नस्तां चंचळ । निर्गुणब्रह्म तें निश्चळ ।

जैसें गगन अंतराळ । चहुंकडे ॥ १ ॥

दृश्य आलें आणि गेलें । परी तें ब्रह्म संचलें ।

जैसे गगन कोंदाटलें । चहुंकडे ॥ २ ॥

जिकडे पाहावें तिकडे अपार । कोणेकडे नाही पार ।

येकजिनसी स्वतंत्र । दुसरें नाही ॥ ३ ॥

ब्रह्मांडावरतें बैसावें । अवकाश भकास अवलोकावें ।

तेथें चंचळ व्यापकाच्या नावें । सुन्याकार ॥ ४ ॥

दृश्य विवेकें काढिलें । मग परब्रह्म कोंदाटलें ।

कोणासीच अनुमानलें । नाही कदा ॥ ५ ॥

अधोर्ध पाहातां चहुंकडे । निर्गुणब्रह्म जिकडे तिकडे ।

मन धांवल कोणेकडे । अंत पाहावया ॥ ६ ॥

दृश्य चळे ब्रह्म चळेना । दृश्य कळे ब्रह्म कळेना ।

दृश्य आकळे ब्रह्म आकळेना । कल्पनेसी ॥ ७ ॥

कल्पना म्हणजे कांहींच नाही । ब्रह्म दाटले ठाई चाठाई ।

वाक्यार्थ विवरत जाई । म्हणजे बरें ॥ ८ ॥

परब्रह्मायेवढें थोर नाही । श्रवणापरतें साधन नाही ।

कळल्याविण कांहींच नाही । समाधान ॥ ९ ॥

पिप्लीकामार्गे हळु हळु घडे । विहंगमें फळासी गांठी पडे ।

साधक मननीं पवाडे । म्हणिजे बरें ॥ १० ॥

परब्रह्मासारिखें दुसरें । कांहींच नाहीं खरें ।

निंदा आणि स्तुतिउतरें । परब्रह्मीं नाहीं ॥ ११ ॥

ऐसे परब्रह्म येकजिनसी । कांहीं तुळेना तयासी ।

मानुभव पुण्यरासी । तेथें पवाडती ॥ १२ ॥

चंचळें होते दुःखप्राप्ती । निश्चलायेवडी नाहीं विश्रांती ।

निश्चल प्रत्यये पाहाती । माहानुभाव ॥ १३ ॥

मुळापासून शेवटवरी । विचारणा केलीच करी ।

प्रत्ययाचा निश्चयो अंतरीं । तयासीच फावे ॥ १४ ॥

कल्पनेचि सृष्टीजाली । त्रिविध प्रकारें भासली ।

तिक्षण बुद्धीनें आणिली । पाहिजे मना ॥ १५ ॥

मूलमायेपासून त्रिगुण । अवघें येकदेसी लक्षण ।

पांचा भूतांचा ढोबळा गुण । दिसत आहे ॥ १६ ॥

पृथ्वीपासूनच्यारी खाणी । चत्वार वेगळाली करणी ।

सकल सृष्टीचिचाली येशुनी । पुढें नाहीं ॥ १७ ॥
सृष्टीचेंविविध लक्षण । विशद करूं निरूपण ।
श्रोतीं सुचित अंतःकर्ण । केलें पाहिजे ॥ १८ ॥
मूलमाया जाणीवेची । मुळीं सूक्ष्म कल्पनेची ।
जैसी स्थिती परे वाचेची । तद्रूपचि ते ॥ १९ ॥
अष्टधा प्रकृतीचें मूल । ते हे मूलमायाच केवळ ।
सूक्ष्मरूप बीज सकल । मुळींच आहे ॥ २० ॥
जड पदार्थ चेतवितें तें । म्हणौन चैतन्य बोलिजेतें ।
सूक्ष्म रूपें संकेतें । समजोन घ्यावीं ॥ २१ ॥
प्रकृती पुरुषाचा विचार । अर्धनारीनटेश्वर ।
अष्टधा प्रकृतीचा विचार । सकल कांहीं ॥ २२ ॥
गुप्त त्रिगुणाचें गूढत्व । म्हणौन संकेत महत्त्व ।
गुप्तरूपें शुद्धसत्व । तेथेंचि वसे ॥ २३ ॥
जेथून गुण प्रगटती । तीस गुणक्षोभिणी म्हणती ।
त्रिगुणाचीं रूपें समजती । धन्य ते साधु ॥ २४ ॥

गुप्तरूपेण गुणसौम्य । म्हणोनि बोलिजे गुणसाम्य ।

सूक्ष्म संकेत अगम्य । बहुतांस कैचा ॥ २५ ॥

मूलमायेपासून त्रिगुण । चंचळ येकदेसी लक्षण ।

प्रत्यये पाहातां खूण । अंतरीं येते ॥ २६ ॥

पुढें पंचभूतांचीं बंडें । वाढलीं विशालें उदंडें ।

सप्तद्वीपें नवखंडें । वसुंधरा हे ॥ २७ ॥

त्रिगुणापासून पृथ्वीवरी । दुसऱ्या जिनसान्याची परी ।

दोनी जिनस याउपरी । तिसरा ऐका ॥ २८ ॥

पृथ्वीनाना जिनसाचें बीज । अंडज जारज श्वेदज उद्भिज ।

च्यारी खाणी च्यारी वाणी सहज । निर्माण जाल्या ॥ २९ ॥

खाणी वाणी होती जाती । परंतु तैसीच आहे जगती ।

ऐसे होती आणी जाती । उदंड प्राणी ॥ ३० ॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे सृष्टीत्रिविधलक्षण
निरूपणनाम समास दुसरा ॥

समास तिसरा : सूक्ष्मनामाभिधाननिरूपण

॥ श्रीराम ॥

मुळींहून सेवटवरी । विस्तार बोलिला नानापरी ।

पुन्हा विवस्त विस्त माघारी । वृत्तिन्यावी ॥ १ ॥

व्यारी खाणी व्यारी वाणी । चौर्यासी लक्ष जीवयोनी ।

नाना प्रकारीचे प्राणी । जन्मास येती ॥ २ ॥

अवघे होती पृथ्वीपासूनी । पृथ्वीमधेंजाती नासोनी ।

अनेक येती जाती परी अवनी । तैसीच आहे ॥ ३ ॥

ऐसें हें सेंड्याकडिल खांड । दुसरें भूतांचें बंड ।

तिसरें नामाभिधानें उदंड । सूक्ष्मरूपें ॥ ४ ॥

स्थूल अवघें सांडून घावें । सूक्ष्मरूपें वोळखावें ।

गुणापासूनपाहिलेच पाहावें । सूक्ष्मदृष्टीं ॥ ५ ॥

गुणाचीं रूपें जाणिव नेणीव । पाहिलाच पाहावा अभिप्राव ।

सूक्ष्मदृष्टीचें लाघव । येथून पुढें ॥ ६ ॥

शुद्ध नेणीव तमोगुण । शुद्ध जाणीव सत्वगुण ।

जाणीवनेणीव रजोगुण । मिश्रित चालिला ॥ ७ ॥
त्रिगुणाचीं रूपे ऐसीं । कळों लागलीं अपैसीं ।
गुणापुढील कर्दमासी । गुणक्षोभिणी बोलिजे ॥ ८ ॥
रज तम आणि सत्व । तिहींचें जेथें गूढत्व ।
तें जाणिजे महत्त्व । कर्दमरूप ॥ ९ ॥
प्रकृती पुरुष शिवशक्ति । अर्धनारीनटेश्वर म्हणती ।
परी याची स्वरूपस्थिती । कर्दमरूप ॥ १० ॥
सूक्ष्मरूपे गुणसौम्य । त्यास बोलिजे गुणसाम्य ।
तैसेंचि वैतन्य अगम्य । सूक्ष्मरूपी ॥ ११ ॥
बहुजिनसी मूलमाया । माहांकारण ब्रह्मांडीची काया ।
ऐसिया सूक्ष्म अन्वया । पाहिलेंचि पाहावें ॥ १२ ॥
त्यारी खाणी पांच भूतें । चौदा सूक्ष्म संकेतें ।
काये पाहणें तें येथें । शोधून पाहावें ॥ १३ ॥
आहाच पाहातां कळेना । गरज केत्यां समजेना ।
नाना प्रकारीं जनाच्या मना । संदेह पडती ॥ १४ ॥

चौदा पांच येकोणीस । येकोणीस च्यारी तेविस ।
यांमधें मूल चतुर्दश । पाहिलेंचि पाहावें ॥ १५ ॥
जो विवरोन समजला । तेथें संदेह नाही उरला ।
समजल्याविण जो गल्बला । तो निरर्थक ॥ १६ ॥
सकळ सृष्टीचेंबीज । मूलमायेत असे सहज ।
अवघें समजतां सज्ज । परमार्थ होतो ॥ १७ ॥
समजलें माणूस चावळेना । निश्चै अनुमान धरीना ।
सावळगोंदा करीना । परमार्थ कदा ॥ १८ ॥
शब्दातीत बोलतां आलें । त्यास वाच्यांश बोलिलें ।
शुद्ध लक्ष्यांश लक्षिलें । पाहिजे विवेकें ॥ १९ ॥
पूर्वपक्ष म्हणिजे माया । सिद्धांतें जाये विलया ।
माया नस्तां मग तया । काये म्हणावें ॥ २० ॥
अन्वये आणी वीतरेक । हा पूर्वपक्षाचा विवेक ।
सिद्धांत म्हणिजे शुद्ध येक । दुसरें नाही ॥ २१ ॥
अधोमुखें भेद वाढतो । ऊर्धमुखें भेद तुटतो ।

निःसंगपणें निर्गुणी तो । माहांयोगी ॥ २२ ॥

माया मिथ्या ऐसी कळली । तरी मग भीड कां लागली ।

मायेचें भिडेनें घसरली । स्वरूपस्थिती ॥ २३ ॥

लटके मायेनें दपटावें । सत्य परब्रह्म सांडावें ।

मुख्य निश्चये हिंडावें । कासयासी ॥ २४ ॥

पृथ्वीमधें बहुत जन । त्यामधें असती सज्जन ।

परी साधूस वोलखतो कोण । साधुवेगळा ॥ २५ ॥

म्हणौन संसार सांडावा । मग साधूचा शोध घ्यावा ।

फिरफिरें ठाडं पाडावा । साधुजन ॥ २६ ॥

उदंड हुडकावे संत । सांपडे प्रचितीचा महंत ।

प्रचितीविण स्वहित । होणार नाही ॥ २७ ॥

प्रपंच अथवा परमार्थ । प्रचितीविण अवघें वेर्थ ।

प्रत्ययेज्ञानी तो समर्थ । सकळांमध्ये ॥ २८ ॥

रात्रंदिवस पाहावा अर्थ । अर्थ पाहेल तो समर्थ ।

परलोकींच निजस्वार्थ । तेथेंचि घडे ॥ २९ ॥

म्हणौन पाहिलेंचि पाहावें । आणि शोधिलेंचि शोधावें ।

अवघें कळतां स्वभावें । संदेह तुटती ॥ ३० ॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे सूक्ष्मनामाभिधान
निरूपणनाम समास तिसरा ॥

समास चौथा : आत्मानिरूपण

॥ श्रीराम ॥

सकळ जनास प्रार्थना । उगेंच उदास करावेंना ।

निरूपण आणावें मना । प्रत्ययाचें ॥ १ ॥

प्रत्यये राहिला येकेकडे । आपण धांवतो भलतेकडे ।

तरी सारासाराचे निवाडे । कैसे होती ॥ २ ॥

उगिच पाहातां सृष्टी । गल्बला दिसतो दृष्टीं ।

परी ते राजसतेची गोष्टी । वेगळीच ॥ ३ ॥

पृथ्वीमधेंजितुकीं शरीरें । तितुकीं भगवंताचीं घरे ।

नाना सुखें येणें द्वारें । प्राप्त होती ॥ ४ ॥

त्याचा महिमा कळेल कोणाला । माता वांटून कृपालु जाला ।

प्रत्यक्ष जगदीश जगाला । रक्षितसे ॥ ७ ॥

सत पृथ्वीमधेंवांटली । जेथें तेथें विभागली ।

कळें सृष्टिचालिनी । भगवंताचे ॥ ६ ॥

मूळ जाणत्या पुरुषाची सता । शरीरीं विभागली तत्वता ।

सकळ कळा चातुर्यता । तेथें वसे ॥ ७ ॥

सकळ पुराचा ईश । जगामधें तो जगदीश ।

नाना शरीरीं सावकास । करूं लागे ॥ ८ ॥

पाहातां सृष्टिचीरचना । ते येकाचेन चालेना ।

येकचि चालवी नाना । देह धरुनी ॥ ९ ॥

नाहीं उंच नीच विचारिलें । नाहीं बरें वाईट पाहिलें ।

कार्ये चालों ऐसें जालें । भगवंतासी ॥ १० ॥

किंवा नेणणें आडवें केलें । किंवा अभ्यासीं घातलें ।

हें कैसें कैसें केलें । त्याचा तोचि जाणे ॥ ११ ॥

जगदांतरीं अनुसंधान । बरें पाहाणें हेंचि ध्यान ।

ध्यान आणी तें ज्ञान । येकरूप ॥ १२ ॥

प्राणी संसारास आला । कांहीं येक शाहाणा जाला ।

मग तो विवरें लागला । भूमंडळीं ॥ १३ ॥

प्रगट रामाचें निशाण । आत्माराम ज्ञानघन ।

विश्वंभर विद्यमान । भाग्यें कळे ॥ १४ ॥

उपासना धुंडुन वासना धरिली । तरी ते लांबतचि गेली ।

महिमा न कळे बोलिली । येथार्थ आहे ॥ १५ ॥

द्रष्टा म्हणजे पाहाता । साक्षी म्हणजे जाणता ।

अनंतरूपी अनंता । वोलखावें ॥ १६ ॥

संगती असावी भल्यांची । धाटी कथा निरूपणाची ।

कांहीं येक मनाची । विश्रांती आहे ॥ १७ ॥

त्याहिमधें प्रत्ययेज्ञान । जाळून टाकिला अनुमान ।

प्रचितीविण समाधान । पाविजेल केंचें ॥ १८ ॥

मूळसंकल्प तो हरिसंकल्प । मूळमायेमधील साक्षेप ।

जगदांतरीं तेंचि रूप । देखिजेतें ॥ १९ ॥

उपासना ज्ञानस्वरूप । ज्ञानीं चौथा देह आरोप ।
याकारणें सर्व संकल्प । सोडून द्यावा ॥ २० ॥
पुढें परब्रह्म विशाल । गगनासारिखें पोकळ ।
घन पातळ कोमळ । काये म्हणावें ॥ २१ ॥
उपासना म्हणिजे ज्ञान । ज्ञानें पाविजे निरंजन ।
योगियांचें समाधान । येणें रितीं ॥ २२ ॥
विचार नेहटूनसा पाहे । तरी उपासना आपणचि आहे ।
येक जाये एक आहे । देह धरुनी ॥ २३ ॥
अखंड ऐसी घालमेली । पूर्वापार होत गेली ।
आतां हि तैसीच चालिली । उत्पत्ति स्थिती ॥ २४ ॥
बनावरी बनचरांची सत्ता । जळावरी जळचरांची सत्ता ।
भूमंडळीं भूपाळां समस्तां । येणेंचि न्यायें ॥ २५ ॥
सामर्थ्य आहे चलवळेचें । जो जो करील त्याचें ।
परंतु येथें भगवंताचें । अधिष्ठान पाहिजे ॥ २६ ॥
कर्ता जगदीश हें तों खरें । परी विभाग आला पृथकाकरें ।

तेथें अहंतेवें काविरें । बाधिजेना ॥ २७ ॥

हरिर्दाता हरिर्भोक्ता । ऐसें चालतें तत्वता ।

ये गोष्टीचा आतां । विचार पाहावा ॥ २८ ॥

सकळ कर्ता परमेश्वरु । आपला माइक विचारु ।

जैसें कळेल तैसें करुं । जगदांतरे ॥ २९ ॥

देवायेवढें चपळ नाहीं । ब्रह्मायेवढें निश्चळ नाहीं ।

पाइरी चढोन पाहीं । मूलपरियंत ॥ ३० ॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे आत्मानिरूपणनाम समास
चौथा ॥

समास पांचवा : चत्वारजिन्नसनिरूपण

॥ श्रीराम ॥

येथून पाहातां तेथवरी । चत्वार जीनस अवधारिं ।

येक चौदा पांच व्यारी । ऐसें आहे ॥ १ ॥

परब्रह्म सकळांहून वेगळें । परब्रह्म सकळांहून आगळें ।

नाना कल्पनेनिरालें । परब्रह्म तें ॥ २ ॥

परब्रह्माचा विचार । नाना कल्पनेहून पर ।

निर्मळ निश्चळ निर्विकार । अखंड आहे ॥ ३ ॥

परब्रह्मास कांहींच तुळेना । हा येक मुख्य जिनसाना ।

दुसरा जिनस नाना कल्पना । मूलमाया ॥ ४ ॥

नाना सूक्ष्मरूप । सूक्ष्म आणी कर्दमरूप ।

मुळींच्या संकल्पाचा आरोप । मूलमाया ॥ ५ ॥

हरिसंकल्प मुळींचा । आत्माराम सकळांचा ।

संकेत नामाभिधानाचा । येणें प्रकारें ॥ ६ ॥

निश्चळीं चंचळ चेतलें । म्हणौनि चैतन्य बोलिलें ।

गुणसामानत्वे जालें । गुणसाम्य ऐसें ॥ ७ ॥

अर्धनारीनटेश्वर । तोचि शङ्गुणेश्वर ।

प्रकृतिपुरुषाचा विचार । शिवशक्ती ॥ ८ ॥

सुद्धसत्त्वगुणाची मांडणी । अर्धमात्रा गुणक्षोभिणी ।

पुढें तिही गुणांची करणी । प्रगट जाली ॥ ९ ॥

मन माया अंतरात्मा । चौदा जिनसांची सीमा ।

विद्यमान ज्ञानात्मा । इतुके ठाडं ॥ १० ॥

ऐसा दुसरा जिनस । अभिधानें चतुर्दश ।

आतां तिसरा जिनस । पंचमाहाभूतें ॥ ११ ॥

येथें पाहातां जाणीव थोडी । आदिअंत हे रोकडी ।

खाणी निरोपित्या तांतडी । तो चौथा जिनस ॥ १२ ॥

च्यारी खाणी अनंत प्राणी । जाणीवेची जाली दाटणी ।

च्यारी जिनस येथूनी । संपूर्ण जाले ॥ १३ ॥

बीज थोडें पेरिजेतें । पुढें त्याचें उदंड होतें ।

तैसें जालें आत्मयातें । खाणी वाणी प्रगटतां ॥ १४ ॥

ऐसी सत्ता प्रबळली । थोडे सतेचि उदंड जाली ।

मनुष्यवेषें सृष्टीभोगिनी । नान प्रकारें ॥ १५ ॥

प्राणी मारून स्वापद पळे । वरकड त्यास काये कळे ।

नाना भोग तो निवळे । मनुष्यदेहीं ॥ १६ ॥

नाना शब्द नाना स्पर्श । नाना रूप नाना रस ।

नाना गंध ते विशेष । नरदेह जाणे ॥ १७ ॥

अमोत्य रत्नें नाना वस्त्रें । नाना यानें नाना शस्त्रें ।

नाना विद्या कला शास्त्रें । नरदेह जाणे ॥ १८ ॥

पृथ्वीसत्तेनें व्यापिली । स्थलोस्थळीं आटोपिली ।

नाना विद्या कला केली । नाना धारणा ॥ १९ ॥

दृश्य अवघेंचि पाहावें । स्थानमान साम्भाळावें ।

सारासार विचारवें । नरदेहे जालियां ॥ २० ॥

येहलोक आणी परलोक । नाना प्रकारींचा विवेक ।

विवेक आणी अविवेक । मनुष्य जाणे ॥ २१ ॥

नाना पिंडीं ब्रह्मांडरचना । नाना मुळींची कल्पना ।

नाना प्रकारीं धारणा । मनुष्य जाणे ॥ २२ ॥

अष्टभोग नवरस । नाना प्रकारींचा विलास ।

वाच्यांश लक्ष्यांश सारांश । मनुष्य जाणे ॥ २३ ॥

मनुष्यें सकळांस आळिलें । त्या मनुष्यास देवें पाळिलें ।

ऐसें हें अवघें कळलें । नरदेहयोगें ॥ २४ ॥

नरदेह परम दुल्लभ । येणें घडे अलभ्य लाभ ।

दुल्लभ तें सुल्लभ । होत आहे ॥ २५ ॥

बरकड देहे हें काबाड । नरदेह मोठें घबाड ।

परंतु पाहिजे जाड । विवेकरचना ॥ २६ ॥

येथें जेणें आळस केला । तो सर्वस्वें बुडाला ।

देव नाही वोलखिला । विवेकबळें ॥ २७ ॥

नर तोचि नारायेण । जरी प्रत्ययें करी श्रवण ।

मननशील अंतःकर्ण । सर्वकाळ ॥ २८ ॥

जेणें स्वयेंचि पोहावें । त्यास कासेस नलगे लागवें ।

स्वतंत्रपणें शोधावें । सकळ कांहीं ॥ २९ ॥

सकळ शोधून राहिला । संदेह कैचा तयाला ।

पुढें विचार कैसा जाला । त्याचा तोचि जाणे ॥ ३० ॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे चत्वारजिनसनाम समास
पांचवा ॥

समास सहावा : आत्मागुणनिरूपण

॥ श्रीराम ॥

पाहों जातां भूमंडळ । ठाई ठाई आहे जळ ।

कितेक तें निर्मळ माळ । जळेंविण पृथ्वी ॥ १ ॥

तैसें दृश्य विस्तारलें । कांहींयेक जाणिवेनें शोभलें ।

जाणीवरहित उरलें । कीतीयेक दृश्य ॥ २ ॥

च्यारी खाणी च्यारी वाणी । चौर्यासी लक्ष जीवयोनी ।

शास्त्रीं अवघें नेमुनी । बोलिलें असे ॥ ३ ॥

श्लोक ॥ जलजा नवलक्षाश्च दशलक्षाश्च पक्षिणः ।

कृमयो रुद्रलक्षाश्च विंशल्लक्षा गवादयः ॥

स्थावरा स्त्रिंशल्लक्षाश्च चतुर्लक्षाश्च मानवाः ।

पापपुण्यं समं कृत्वा नरयोनिषु जायते ॥

मनुष्ये च्यारी लक्ष । पशु वीस लक्ष ।

कृमि आक्रा लक्ष । बोलिलें शास्त्रीं ॥ ४ ॥

दाहा लक्ष ते खेवर । नव लक्ष जळचर ।

तीस लक्ष स्थावर । बोलिलें शारूरीं ॥ ५ ॥

ऐसी चौर्यासी लक्ष योनी । जितुका तितुका जाणता प्राणी ।

अनंत देह्याची मांडणी । मर्यादा कैंची ॥ ६ ॥

अनंत प्राणी होत जाती । त्यांचें अधिष्ठान जगती ।

जगतीवेगळी स्थिती । त्यास कैंची ॥ ७ ॥

पुढें पाहातां पंचभूतें । पावलीं पष्टदशेतें ।

कोणी विद्यमान कोणी तें । उगीच असती ॥ ८ ॥

अंतरात्म्याची वोळखण । तेचि जेथें चपळपण ।

जाणीवेचें अधिष्ठान । सावध ऐका ॥ ९ ॥

सुखदुख जाणता जीव । तैसाचि जाणावा सद शिव ।

अंतःकर्णपंचक अपूर्व । अंश आत्म्याचा ॥ १० ॥

स्थुळीं आकाशाचे गुण । अंश आत्म्याचे जाण ।

सत्व रज तमोगुण । गुण आत्म्याचे ॥ ११ ॥

नाना चाळणा नाना धृती । नवविधा भक्ति चतुर्विधा मुक्ती ।

अलिप्तपण सहजस्थिती । गुण आत्म्याचे ॥ १२ ॥

द्रष्टा साक्षी ज्ञानघन । सत्ता चैतन्यपुरातन ।

श्रवण मनन वितरण । गुण आत्मयाचे ॥ १३ ॥

दृश्य द्रष्टा दर्शन । ध्येय ध्याता ध्यान ।

ज्ञेय ज्ञाता ज्ञान । गुण आत्मयाचे ॥ १४ ॥

वेदशास्त्रपुराणार्थ । गुप्त चालिता परमार्थ ।

सर्वज्ञपणें समर्थ । गुण आत्मयाचे ॥ १५ ॥

बद्ध मुमुक्षु साधक सिद्ध । विचार पाहाणें शुद्ध ।

बोध आणी प्रबोध । गुण आत्मयाचे ॥ १६ ॥

जागृ तिस्वप्न सुषुप्ति तुर्या । प्रकृतिपुरुष मूलमाया ।

पिंड ब्रह्मांड अष्टकाया । गुण आत्मयाचे ॥ १७ ॥

परमात्मा आणि परमेश्वरी । जगदात्मा आणीई जगदेश्वरी ।

महेश आणी माहेश्वरी । गुण आत्मयाचे ॥ १८ ॥

सूक्ष्म जितुकें नामरूप । तितुकें आत्मयाचें स्वरूप ।

संकेतनामाभिधानें अमूप । सीमा नाही ॥ १९ ॥

आदिशक्ती शिवशक्ती । मुख्य मूलमाया सर्वशक्ती ।

नाना जीनस उत्पती स्थिती । तितुके गुण आत्मयाचे ॥ २० ॥

पूर्वपक्ष आणी सिद्धांत । गाणें वाजवणें संगीत ।

नाना विद्या अद्भुत । गुण आत्मयाचे ॥ २१ ॥

ज्ञान अज्ञान विपरीतज्ञान । असद्दृ तिसद्दृ तिजाण ।

ज्ञेप्तिमात्र अलिप्तपण । गुण आत्मयाचे ॥ २२ ॥

पिंड ब्रह्मांड तत्वझाडा । नाना तत्वांचा निवाडा ।

विचार पाहाणें उघडा । गुण आत्मयाचे ॥ २३ ॥

नाना ध्यानें अनुसंधानें । नाना स्थिति नाना ज्ञानें ।

अनन्य आत्मनिवेदनें । गुण आत्मयाचे ॥ २४ ॥

तेतीस कोटी सुरवर । आठ्यासी सहश्र ऋषेश्वर ।

भूत खेचर अपार । गुण आत्मयाचे ॥ २५ ॥

भूतावळी औट कोटी । व्यामुंडा छपन्न कोटी ।

कात्यायेणी नव कोटी । गुण आत्मयाचे ॥ २६ ॥

चंद्र सूर्य तारामंडळें । नाना नक्षत्रें ब्रह्ममंडळें ।

शेष कूर्म मेघमंडळें । गुण आत्मयाचे ॥ २७ ॥

देव दानव मानव । नाना प्रकारीचे जीव ।

पाहातां सकळ भावाभाव । गुण आत्मयाचे ॥ २८ ॥

आत्मयाचे नाना गुण । ब्रह्म निर्विकार निर्गुण ।

जाणणें येकदेसी पूर्ण । गुण आत्मयाचे ॥ २९ ॥

आत्मरामौपासना । तेणें पावले निरंजना ।

निसंदेहे अनुष्ठना । ठावचि नाहीं ॥ ३० ॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे आत्मागुणनिरूपणनाम
समास सहावा ॥

समास सातवा : आत्मानिरूपण

॥ श्रीराम ॥

अनिर्वाच्य समाधान जालें । तें पाहिजे बोलिलें ।

बोलिल्यासाठीं समाधान गेलें । हें तों घडेना ॥ १ ॥

कांहीं सांडावें लागत नाहीं । कांहीं मांडावें लागत नाहीं ।

येक विचार शोधून पाहीं । म्हणिजे कळे ॥ २ ॥

मुख्य कासीविश्वेश्वर । सेतबंद रामेश्वर ।

मलकार्जुनभीमाशंकर । गुण आत्मयाचे ॥ ३ ॥

जैसीं मुख्य बाय लिंगें । यावेगळीं अनंत लिंगें ।

प्रचित जाणजेत जणें । गुण आत्मयाचे ॥ ४ ॥

भूमंडळीं अनंत शक्ति । नाना साक्षात्कार चमत्कार होती ।

नाना देवांच्या सामर्थ्यमूर्ती । गुण आत्मयाचे ॥ ५ ॥

नाना सिद्धांचीं सामर्थ्ये । नाना मंत्रांचीं सामर्थ्ये ।

नानामोहरेवत्लीं सामर्थ्ये । गुण आत्मयाचे ॥ ६ ॥

नाना तीर्थांचीं सामर्थ्ये । नाना क्षेत्रांचीं सामर्थ्ये ।

नाना भूमंडळीं सामर्थ्ये । गुण आत्मयाचे ॥ ७ ॥

जितुके कांहीं उत्तम गुण । तितुकें आत्मयाचें लक्षण ।

बरें वाईट तितुकें जाण । आत्म्याचकरितां ॥ ८ ॥

शुद्ध आत्मा उत्तम गुणी । सबळ आत्मा अवलक्षणी ।

बरी वाईट आवधी करणी । आत्मयाची ॥ ९ ॥

नाना साभिमान धरणें । नाना प्रतिसृष्टीकरणें ।

नाना श्रापौश्रापलक्षणं आत्मयाचेनी ॥ १० ॥

पिंडाचा बरा शोध घ्यावा । तत्वांचा पिंड शोधावा ।

तत्वं शोधितां पिंड आघवा । कळों येतो ॥ ११ ॥

जड देह भूतांचा । चंचल गुण आत्मयाचा ।

निश्चल ब्रह्मावेगळा ठाव कैचा । जेथें तेथें ॥ १२ ॥

निश्चल चंचल आणी जड । पिंडीं करावा निवाड ।

प्रत्ययवेगळें जाड । बोलणें नाहीं ॥ १३ ॥

पिंडामधून आत्मा जातो । तेव्हां निवाडा कळों येतो ।

देहे जड हा पडतो । देखतदेखतां ॥ १४ ॥

जड तितुकें पडिलें । चंचल तितुकें निघोनी गेलें ।

जडचंचलाचें रूप आलें । प्रत्ययासी ॥ १५ ॥

निश्चल आहे सकळां ठाई । हें तों पाहाणें नलगे कांहीं ।

गुणविकार तेथें नाहीं । निश्चलासी ॥ १६ ॥

जैसैं पिंड तैसैं ब्रह्मांड । विचार दिसतो उघड ।

जड चंचल जातां जाड । परब्रह्मचि आहे ॥ १७ ॥

माहांभूतांचा खंबीर केला । आत्मा घालून पुतळा जाला ।

चालिला सृष्टीचा गल्बला । येणें रितीं ॥ १८ ॥

आत्मा माया विकार करी । आळ घालिती ब्रह्मावरी ।

प्रत्यचें सकळ कांहीं विवरी । तोचि भला ॥ १९ ॥

ब्रह्म व्यापक अखंड । वरकड व्यापकता खंड ।

शोधून पाहातं जड । कांहींच नाहीं ॥ २० ॥

गगनासी खंडता नये । गगनाचें नासेल काये ।

जरी जाला माहांप्रलये । सृष्टीसंव्हारा ॥ २१ ॥

जें संव्हारामध्ये सापडले । तें सहजचि नासिवंत जालें ।

जाणते लोकीं उगविलें । पाहिजे कोडें ॥ २२ ॥

न कळतां वाटे कोडें । कळतां आवघें दिसें उघडें ।

म्हणोनी येकांतीं निवाडे । विचार पाहावा ॥ २३ ॥

मिळता प्रत्ययाचे संत । येकांपरीस येकांत ।

केली पाहिजे सावचित । नाना चर्चा ॥ २४ ॥

पाहिल्यावेगळें कळत नाहीं । कळतां कळतां संदेह नाहीं ।

विवेक पाहातां कोठेंचि नाहीं । मायाजाळ ॥ २५ ॥

गगनीं आभाळ आलें । मागुतीं सवेंचि उडालें ।

आत्म्याकरितां दृश्य जालें । उडेल तैसें ॥ २६ ॥

मुळापासून सेवटवरी । विवेकी विवेकें विवरी ।

तोचि निश्चय थावरी । चळेना ऐसा ॥ २७ ॥

वरकड निश्चय अनुमानाचे । अनुमानें बोलतां काये वेंचे ।

जाणते पुरुष प्रचितीचे । ते तों मानीतना ॥ २८ ॥

उगेंच बोलणें अनुमानाचें । अनुमानाचें कोण्या कामाचें ।

येथें सगट विचाराचें । काम नाहीं ॥ २९ ॥

सगट विचार तो अविचार । कित्येक म्हणती येकंकार ।

येकंकार भ्रष्टाकार । करूं नये ॥ ३० ॥

कृत्रिम अवघें सांडावें । कांहीं येक शुद्ध घ्यावें ।

जाणजाणों निवडावें । सारासार ॥ ३१ ॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे आत्मानिरूपणनाम समास
सातवा ॥

समास आठवा : देहेक्षेत्रनिरूपण

॥ श्रीराम ॥

विधीप्रपंचतरु वाढला । वाढतां वाढतां विस्तीर्ण जाला ।

फळें येतां विश्रांती पावला । बहुत गुणी ॥ १ ॥

नाना फळें रसाळें लागलीं । नाना जिनसी गोडीस आलीं ।

गोडी पाहावया निर्माण केलीं । नाना शरीरें ॥ २ ॥

निर्माण जाले उत्तम विषये । शरीरेंविण भोगितां नये ।

म्हणोनी निर्मिला उपाये । नाना शरीरें ॥ ३ ॥

ज्ञानेंद्रियें निर्माण केलीं । भिन्न भिन्न गुणांचीं निर्मिलीं ।

येका शरीरासी लागलीं । परी वेगळालीं ॥ ४ ॥

श्रोत्रेंद्रिई शब्द पडिला । त्याचा भेद पाहिजे कळला ।

ऐसा उपाये निर्माण केला । इंद्रियांमधें ॥ ५ ॥

त्वचेइंद्रियें सीतोष्ण भासे । चक्षुइंद्रियें सकळ दिसे ।

इंद्रियांमधें गुण ऐसे । वेगळाले ॥ ६ ॥

जिव्हेमधें रस चाखणें । घ्राणामधें परिमळ घेणें ।

इंद्रियांमधें वेगळाल्या गुणें । भेद केले ॥ ७ ॥

वायोपंचकीं अंतःकर्णपंचक । मिसळोनि फिरे निशंक ।

ज्ञानेंद्रियें कर्मेन्द्रियें सकळिक । सावकास पाहे ॥ ८ ॥

कर्मेन्द्रियें लागवेगीं । जीव भोगीं विषयांलागीं ।

ऐसा हा उपाये जगीं । ईश्वरें केला ॥ ९ ॥

निषय निर्माण जाले बरवे । शरीरविण कैसें भोगावे ।

नाना शरीराचे गोवे । याकारणें ॥ १० ॥

अस्तीमांशाचे शरीर । त्यामधें गुणप्रकार ।

शरीरासारिखें यंत्र । आणीक नाहीं ॥ ११ ॥

ऐसीं शरीरें निर्माण केलीं । विषयभोगें वाढविलीं ।

लाहानथोर निर्माण जालीं । येणें प्रकारें ॥ १२ ॥

अस्तीमांशांचीं शरीरें । निर्माण केली जगदेश्वरें ।

विवेकें गुणविचारें । करूनियां ॥ १३ ॥

अस्तिमांशाचा पुतळा । जेणें ज्ञानें सकळ कळा ।

शरीरभेद वेगळा । ठाई ठाई ॥ १४ ॥

तो भेद कार्याकारण । त्याचा उदंड आहे गुण ।

सकळ तीक्ष्ण बुद्धीविण । काये कळे ॥ १५ ॥

सकळ करणें ईश्वराला । म्हणोनी भेद निर्माण जाला ।

ऊर्ध्वमुख होतां भेदाला । ठाव केंचा ॥ १६ ॥

सृष्टिकर्णीआगत्य भेद । संव्हारें सहजचि अभेद ।

भेद अभेद हा संवाद । मायागुणें ॥ १७ ॥

मायेमध्ये अंतरात्मा । नकळे त्याचा महिमा ।

जाला चतुर्मुखब्रह्मा । तोहि संदेहीं पडे ॥ १८ ॥

पीळ पेंच कडोविकडीं । तर्क तीक्ष्ण घडीनें घडी ।

मनासी होये तांतडी । विवरण करितां ॥ १९ ॥

आत्मत्वे लागतें सकळ कांहीं । निरंजनीं हे कांहींच नाहीं ।

येकांतकाळीं समजोन पाहीं । म्हणिजे बरें ॥ २० ॥

देहे सामर्थ्यानुसार । सकळ करी जगदेश्वर ।

थोर सामर्थ्ये अवतार । बोलिजेती ॥ २१ ॥

शेष कूर्म वन्हाव जाले । येवढे देहे विशाल धरिले ।

तेणें करितां रचना चाले । सकळ सृष्टीची॥ २२ ॥

ईश्वरें केवढें सूत्र केलें । सूर्यबिंब धावाया लाविलें ।

धुकटाकरवीं धरविलें । अगाध पाणी ॥ २३ ॥

पर्वताऐसे ढग उचलिती । सूर्यबिंबासी अछयादिति ।

तेथें सर्वेचि वायोची गती । प्रगट होये ॥ २४ ॥

झिडकझिडकुं धांवे वारा । जैसा काळाचा म्हणियारा ।

ढग मारुनी दिनकरा । मोकळे करी ॥ २५ ॥

बैसती विजांचे तडाखे । प्राणीमात्र अवचिता धाके ।

गगन कडकडून तडके । स्थलांवरी ॥ २६ ॥

येहलोकासी येक वर्म केलें । महद्भूतें महद्भूत आळिलें ।

सकळां समभाणें चालिलें । सृष्टिरचनेसी॥ २७ ॥

ऐसे अनंत भेद आत्मयाचे । सकळ जाणती ऐसे केंचें ।

विवरतां विवरतां मनाचे । फडके होती ॥ २८ ॥

ऐसी माझी उपासना । उपासकीं आणावी मना ।

अगाध महिमा चतुरानना । काये कळे ॥ २९ ॥

आवाहन विसर्जन । हें चि भजनाचें लक्षण ।

सकळ जाणती सज्जन । मी काय सांगों ॥ ३० ॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे देहेक्षेत्रनिरूपणनाम समास
आठवा ॥

समास नववा : सुधमनिरूपण

॥ श्रीराम ॥

मृ तिकापूजनकरावें । आणी सर्वेचि विसर्जाविं ।

हें मानेना स्वभावे । अंतःकर्णासी ॥ १ ॥

देव पूजावा आणी टाकावा । हें प्रशस्त न वटे जीवा ।

याचा विचार पाहावा । अंतर्यामी ॥ २ ॥

देव करिजे ऐसा नाही । देव टाकिजे ऐसा नाही ।

म्हणोनि याचा कांहीं । विचार पाहावा ॥ ३ ॥

देव नाना शरीरें धरितो । धरुनी मागुती सोडितो ।

तरी तो देव कैसा आहे तो । विवेकें वोळखावा ॥ ४ ॥

नाना साधनें निरूपणें । देव शोधायाकारणें ।

सकळ आपुले अंतःकर्णे । समजलें पाहिजे ॥ ५ ॥

ब्रह्मज्ञाचा उपाये । समजल्याविण देतां नये ।

पदार्थ आहे मा घे जाये । ऐसें म्हणावें ॥ ६ ॥

सगट लोकांचे अंतरींचा भाव । मज प्रतक्ष भेटवावा देव ।

परंतु विवेकाचा उपाव । वेगळाचि आहे ॥ ७ ॥

विचार पाहातां तणेना । त्यास देव ऐसें म्हणावेना ।

परंतु जन राहेना । काये करावें ॥ ८ ॥

थोर लोक मरोनि जाती । त्यांच्या सुरता करुनी पाहाती ।

तैसीच आहे हेहि गती । उपासनेची ॥ ९ ॥

थोर व्यापार ठाकेना जनीं । म्हणोनि केली रखतवानी ।

राजसंपदा त्याचेनी । प्राप्त कैची ॥ १० ॥

म्हणोनि जितुका भोळा भाव । तितुका अज्ञानाचा स्वभाव ।

अज्ञानें तरी देवाधिदेव । पाविजेल कैचा ॥ ११ ॥

अज्ञासी ज्ञान न माने । ज्ञात्यास अनुमान न माने ।

म्हणोनि सिद्धांचिये खुणें । पावलें पाहिजे ॥ १२ ॥

माया सांडून मुळास जावें । तरीच समाधान पावावें ।

ऐसें न होतां भरंगळावें । भलतीकडे ॥ १३ ॥

माया उलंघायाकारणें । देवासी नाना उपाय करणें ।

अध्यात्मश्रवणपंथेंचि जाणें । प्रत्ययानें ॥ १४ ॥

ऐसें न करितां लोकिकीं । अवधीच होते चुकामुकी ।

स्थिति खरी आणि लटकी । ऐसी वोळखावी ॥ १५ ॥

खोट्याचे वाटे जाऊं नये । खोट्याची संगती धरूं नये ।

खोटें संग्रहीं करूं नये । कांहींयेक ॥ १६ ॥

खोटें तें खोटेंचि खोटें । खर्यासी तगेनात बालटें ।

मन अधोमुख उफराटें । केलें पाहिजे ॥ १७ ॥

अध्यात्मश्रवण करीत जावें । म्हणिजे सकळ कांहीं फावे ।

नाना प्रकारीचे गोवे । तुटोनी जाती ॥ १८ ॥

सूत गुंतलें तें उकलावें । तैसें मन उगवावें ।

मानत मानत घालावें । मुळाकडे ॥ १९ ॥

सकळ कांहीं कालवले । त्या सकळाचें सकळ जालें ।

शरीरीं विभागले । सकळ कांहीं ॥ २० ॥

काये तें येथेंचि पाहावें । कैसें तें येथेंचि शोधावें ।

सूक्ष्माचीं चौदा नांवें । येथेंचि समजावी ॥ २१ ॥

निर्गुणनिर्विकारी येक । तें सर्वां ठाई व्यापक ।

देह्यामधें तें निष्कलंक । आहे कीं नाहीं ॥ २२ ॥

मूलमाया संकल्परूप । तें अंतःकर्णाचें स्वरूप ।

जड चेतवी चैतन्यरूप । तें हि शरीरीं आहे ॥ २३ ॥

समानगुण गुणसाम्य । सूक्ष्म विचार तो अगम्य ।

सूक्ष्म साधु जाणते प्रणम्य । तया समस्तांसी ॥ २४ ॥

द्विधा भासतें शरीर । वामांग दक्षिणांग विचार ।

तोचि अर्धनारीनटेश्वर । पिंडीं वोळखावा ॥ २५ ॥

तोचि प्रकृतिपुरुष जाणिजे । शिवशक्ती वोळखिजे ।

शडगुणईश्वर बोलिजे । तया कर्दमासी ॥ २६ ॥

तयासीच म्हणजे महत्त्व । जेथें त्रिगुणाचें गूढत्व ।

अर्धमात्रा शुद्धसत्त्व । गुणक्षोभिणा ॥ २७ ॥

त्रिगुणें चालतें शरीर । प्रतक्ष दिसतो विचार ।

मुळींच्या कर्दमाचें शरीर । ऐसें जाणावें ॥ २८ ॥

मन माया आणि जीव । हाहि दिसतो स्वभाव ।

चौदा नामांचा अभिप्राव । पिंडीं पाहावा ॥ २९ ॥

पिंड पडतां अवघेंचि जातें । परंतु परब्रह्म राहातें ।

शाश्वत समजोन मग तें । दृढ धरावें ॥ ३० ॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे सूक्ष्मनिरूपणनाम समास
नववा ॥

समास दहावा : विमलब्रह्मनिरूपण

॥ श्रीराम ॥

धरूं जातां धरितां न ये । टाकूं जातां टाकितां न ये ।

जेथें तेथें आहेच आहे । परब्रह्म तें ॥ १ ॥

जिकडे तिकडे जेथें तेथें । विन्मुख होतां सन्मुख होतें ।

सन्मुखपण चुकेना तें । कांहीं केल्या ॥ २ ॥

बैसलें माणूस उठोन गेलें । तेथें आकाशचि राहिलें ।

आकाश चहुंकडे पाहिलें । तरी सन्मुखचि आहे ॥ ३ ॥

जिकडेतिकडे प्राणी पळोन जातें । तिकडे आकाशचि भोवतें ।

बळें आकाशाबाहेर । कैसें जावें ॥ ४ ॥

जिकडेतिकडे प्राणी पाहे । तिकडे तें सन्मुखचि आहे ।

समस्तांचें मस्तकीं राहे । माध्यानीं मार्तंड जैसा ॥ ५ ॥

परी तो आहे येकदेसी । दृष्टांत न घडे वस्तुसी ।

कांहीं येक चमत्कारासी । देउनी पाहिलें ॥ ६ ॥

नाना तीर्थें नाना देसीं । कष्टत जावें पाहाव्यासी ।

तैसें न लगे परब्रह्मासी । बैसलें ठाई ॥ ७ ॥

प्राणी बैसोनीच राहातां । अथवा बहुत पळोन जातां ।

परब्रह्म तें तत्वतां । समागमें ॥ ८ ॥

पक्षी अंतराळीं गेलां । भोवतें आकाशचि तयाला ।

तैसे ब्रह्म प्राणीयाला । व्यापून आहे ॥ ९ ॥

परब्रह्म पोकळ घनदाट । ब्रह्म सेवटाचा सेवट ।

ज्यासी त्यासी ब्रह्म नीट । सर्वकाळ ॥ १० ॥

दृश्या सबाहे अंतरीं । ब्रह्म दाटलें ब्रह्मांडोदरीं ।

आरे त्या विमळाची सरी । कोणास घावी ॥ ११ ॥

वैकुंठकैलासस्वर्गलोकीं । इंद्रलोकीं चौदा लोकीं ।

पन्नगादिकपाताळलोकीं । तेथेंचि आहे ॥ १२ ॥

कासीपासून रामेश्वर । आवघें दाटलें अपार ।

परता परता पायवार । त्यास नाहीं ॥ १३ ॥

परब्रह्म तें येकलें । येकदांचि सकळांसी व्यापिले ।

सकळांस स्पर्शोन राहिलें । सकळां ठाई ॥ १४ ॥

परब्रह्म पाउसें भिजेना । अथवा चिखलानें भरेना ।

पुरामधें परीं वाहेना । पुरासमागमें ॥ १५ ॥

येकसरें सन्मुक विमुख । वाम सव्य दोहिकडे येक ।

आर्धऊर्ध प्राणी सकलीक । व्यापून आहे ॥ १६ ॥

आकाशाचा डोहो भरला । कदापी नाही उचंबळला ।

असंभाव्य पसरला । जिकडे तिकडे ॥ १७ ॥

येकजिनसि गगन उदास । जेथें नाही दृश्यभास ।

भासेंविण निराभास । परब्रह्म जाणावें ॥ १८ ॥

संतसाधुमहानुभावां । देवदानवमानवां ।

ब्रह्म सकळांसी विसांवा । विश्रांतिठाव ॥ १९ ॥

कोणेकडे सेवटा जावें । कोणेकडे काये पाहावें ।

असंभाव्य तें नेमावें । काये म्हणोनी ॥ २० ॥

स्थूल नव्हे सूक्ष्म नव्हे । कांहीं येकासारिखें नव्हे ।

ज्ञानदृष्टीविण नव्हे समधान ॥ २१ ॥

पिंडब्रह्मांडनिरास । मग तें ब्रह्म निराभास ।

येथून तेथवरी अवकास । भकासरूप ॥ २२ ॥

ब्रह्म व्यापक हें तो खरें । दृश्य आहे तो हें उत्तरें ।

व्यापेंविण कोण्या प्रकारें । व्यापक म्हणावें ॥ २३ ॥

ब्रह्मासी शब्दचि लागेना । कल्पना कल्पूं शकेना ।

कल्पनेतीत निरंजना । विवेकें वोळखावें ॥ २४ ॥

शुद्ध सार श्रवण । शुद्ध प्रत्ययाचें मनन ।

विज्ञानी पावतां उन्मन । सहजचि होतें ॥ २५ ॥

जालें साधनाचें फळ । संसार जाला सफल ।

निर्गुणब्रह्म तें निश्चल । अंतरीं बिंबलें ॥ २६ ॥

हिसेब जाला मायेचा । जाला निवाडा तत्वांचा ।

साध्य होतां साधनाचा । ठाव नाहीं ॥ २७ ॥

स्वप्नीं जें जें देखिलें । तें तें जागृ तीसउडालें ।

सहजचि अनुर्वाच्य जालें । बोलतां न ये ॥ २८ ॥

ऐसें हें विवेकें जाणावें । प्रत्ययें खुणेंसी बाणावें ।

जन्ममृत्याच्या नावें । सुन्याकार ॥ २९ ॥

भक्तांचेनि साभिमानें । कृपा केली दाशरथीनें ।

समर्थकृपेचीं वचनें । तो हा दासबोध ॥ ३० ॥

वीस दशक दासबोध । श्रवणद्वारें घेतां शोध ।

मनकर्त्यास विशद । परमार्थ होतो ॥ ३१ ॥

वीस दशक दोनीसैं समास । साधकें पाहावें सावकास ।

विवरतं विशेषाविशेष । कळों लागे ॥ ३२ ॥

ग्रंथाचें करावेंस्तवन । स्तवनाचें काये प्रयोजन ।

येथें प्रत्ययास कारण । प्रत्ययो पाहावा ॥ ३३ ॥

देहे तंव पांचा भूतांचा । कर्ता आत्मा तेथींचा ।

आणी कवित्वप्रकार मनुशाचा । काशावरुनी ॥ ३४ ॥

सकळ करणें जगदीशाचें । आणी कवित्वचि काय मानुशाचें ।

ऐशा अप्रमाण बोलण्याचें काये घावें ॥ ३५ ॥

सकळ देह्याचा झाडा केला । तत्वसमुदाव उडाला ।

तेथें कोण्या पदार्थाला । आपुलें म्हणावें ॥ ३६ ॥

ऐसीं हें विचाराचीं कामें । उगेंच भ्रमों नये भ्रमें ।

जगदेश्वरें अनुक्रमें । सकळ केलें ॥ ३७ ॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे विमलब्रह्मनिरूपणनाम
समास दहावा ॥

॥ दशक विसावा समास ॥